

KAPCSOLAT
A
MAGYAR ÉS SZUOMI IRODALOM
KÖZÖTT.

BARNA FERDINÁND

LEV. TAGTÖRL.

BUDAPEST, 1878.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
(Az Akadémia épületében.)

Kapcsolat a magyar és szuomi (finn) irodalom között.

(Olvastatott a m. t. Akadémia 1871. jún. 5-én tartott ülésében).

Mióta a keresztyénség földrészünkön elterjedett, az összes művelt emberiséget időről időre fölmérülő eszmék kormányozták. Az evangelium első szava is az »Ige,« vagyis mint nagy költőnk ezt oly találóan értelmezi »Rachel siralma« című gyönyörű költeményében: az ige, az eszme.

Eszme volt mindjárt kezdetben a miért az Üdvözítő tanítványai lelkesedtek, s minden órában készek voltak érte vértanúi halált szenvedni.

Rokon eszme volt ezzel az, mely a középkorban a szent sirnak a hitetlenektől való visszafoglalása végett a keresztes háborukat eredményezte.

Eszme volt, mely szintén a középkorban a tudományok feltámasztását eredményezte.

Eszme volt, mely a hitújítást; szintén az, mely az emberi méltóság és törvény előtti egyenlőség érdekében a francia forradalmat szülte.

Századunkban egy új, azelőtt ismeretlen eszme kerekedett fölül s foglalatoskodtatja az emberiséget: a fajbeli összetartozandóság, a nemzetiség eszméje. Ez szülte a panszlávizmust, utóbb a pangermanizmust, — ugyanez fogantatta III-ik Napoleon agyában a panromanizmust, mely hogy egyelőre a francia nemzetre nézve oly szerencsétlen véget ért, részben annak tulajdonítandó, hogy az eszme sokkal újabb volt, sem hogy az egész nemzettestet csak a francziáknál is áthathatta volna, nem is szólva itt a spanyolok, portugálok és olaszokról, még legtöbb viszhangra talált az az oláhoknál, a kik a nagy nemzettel való atyafiságban szerfelett gyönyörködnek vala,

de hogy az eszme nálok sem tudott minden réteget átható mély gyökeret verni, s még kevesebbé tudták annak végzet-szeri messzehatását felfogni, azt a Kusa herczeg elűzetésével s nemzetöknek, mostani uralkodójok megválasztása következtében, az oroszok karjaiba dobásával eléggé bebizonyították.

Most az eszme francziáknál, spanyoloknál, olaszoknál, oláhoknál, szóval minden román népnél szünetel, s mindezen népek megelőgesznek a valamennyi indo-európai néppel közös sovány árja-dicsőség bódító mákonyát élvezni, mely már eddig is még a legalaposabb tudósaikat is a nem-árja fajbeli s különösen a turán népek rovására nem egy kézzelfogható képtelenség, szarvas vadállítás elmondására buzdította.

Korlátolt számú s hozzá még a többi európai népektől fajbelileg különböző nemzetek — mint a magyar, a szuomi, a török arra, hogy nálok is olyasmí keletkezzék, mint ama sok milliót számító nagy nemzeteknél, a panszlávizmus, pangermanizmus és a fejlődőben lévő panromanizmus, okosan nem gondolhatnak, de a rokonság, az összetartozandóság eszméje nálok is megfoghatnak, kifejlődhetik: így tudomásul vehetik és figyelemmel kísérhetik egymás szellemi tevékenységét; egyiknek a műveltség és haladás terén elért és fölmutatott eredményei, sikerei hasonló eredmények és sikerek elérésére ösztönözhetik a másikat; egymás tapasztalataiból kölcsönösen meríthetnek s okulhatnak; történelmi szerepléseket a múltban s részvételőket az emberiség haladásában, művelődésében, polgárosodásában megvilágosíthatják; életrealitásukat, létjogukat bebizonyíthatják; az európai tudós világ veszélyessé válható elfogultságát mérsékelhetik s állításaikat a kellő mértékkel mérlegelhetik, alászállíthatják, túlságaikat kimutathatják és így még is saját különleges érdekekben sok üdvöset eszközölhetnek.

Hogy ezt egyesített erővel sokkal sikeresebben tehetik, mint egyenkint magokra hagyatva, az azt hiszem, bizonyításra sem szorul, de erre legelső sorban szükséges, hogy egymás tevékenységét kölcsönösen ismerjék és világosságban tartsák.

Az egymás iránti testvéries érdeklődésnek kétségbevonhatatlan jelei a magyar forradalom alatt és után ösztön-

szerűleg nyilvánultak mind a finneknél, mind a hozzánk közelebb lakó törököknél, mit a török nemzet a forradalom legyőzete után török földre menekült honvédeink iránt semmi áldozattól vissza nem riadó, férfiasan bátor, nemesen becsületes vendégszeretete és védelembiztosítása által eléggé bebizonyított. Midőn pedig a saturnusi telhetetlenségű orosz a szomszéd török népet egy igazságtalan és egyenlőtlen háborúval megtámadta, ugyane testvérieség érzete, eszméje ma már mindkét nemzetnél kölcsönös lelkesedésben nyilvánuló öntudatosságra ébredett.

Szuomi (finn) rokonaink a távol éjszakon nincsenek azon helyzetben, hogy testvéri érzelmeiket, hajlandóságukat irántunk a törökökhöz hasonló módon nyilvánítsák; de a velünk való állandó foglalkozás, minden nevezetesebb irodalmi avagy társadalmi műveltségi mozzanat rokonszenves figyelemmel kísérése; nevezetesebb irodalmi termékeinknek szuomi (finn) nyelvre való átültetése, a finn hazafiaknak nyelvünk elsajátítása végett hozzánk évről évre megújuló ellátogatása ugyanezen eszmének a szuomi népnél szintén nagyban kifejlődött s virágzásra jutását kétségtelenül bizonyítják, elvitázhatatlan bizonyítékául annak, hogy a nemzetiségi, a fajbeli összetartozandóság eszméje alól mi sem vonhattuk ki magunkat, nemcsak, hanem az a magyar, szuomi és török rokon népek között annál mélyebb gyökeret vert, mert az nemzetünkénél, melynél az eredet utáni buvárlatok minden európai népek hasonló tevékenységét megelőzték, lassan, magunk által sem tudva, ugyszólván észrevétlenül, annál biztosabban fejlődött egész addig, míg mint önálló egyed jelent meg szemeink előtt, s ma már nevének nevezhetjük az ural-altáji faj- és nyelvrokonságot.

E gondolatok hatása alatt irtam én a múlt 1871-ik évben egy értekezést, melynek czélja volt azon szellemi összeköttetést és folytonos érdeklődést ismertetni meg, mely a szuomi és magyar nemzet között mindjárt e század elején kezdődött s azóta finn rokonainknál soha sem halt ki, a legutóbbi három évtized alatt megindított finn-ugor összehasonlító nyelvészet terén mindkét nép fiai által tett közös tanulmányok által pedig legalább ez egy téren szellemi solidaritással emelkedett.

Értekezésemet a tek. Akadémia I. osztálya 1871. jún. 5. ülésén föl is olvasám, de akkoron sajtó alá nem adám.

Minthogy annak egy része finn hírlapok- és folyóiratokban jelent meg s szigoruan tudományos tárgyazatának nem volt mondható, s különben is azóta a cél, mely szemem előtt lebeg vala, eléretett ughogy a nyelvrokonság kérdése ma már megszűnt vitás kérdés lenni; a többieket egyszerűen mellőzve, adom belőle ezuttal azt, a mi mint irodalomtörténeti adat a Szuomi irodalmi társaság »Suomi« cz. közlönye 1863. évfolyam I-ső kötetében jelent meg. Közlöm pedig ezt azért, mert az ismertetendő irodalmi mozgalomnak megindítója két hazánkfia: Hell Miksa és Sajnovics János volt. Közlöm továbbá azért, mert ha az e mozgalomra tartozó adatoknak megismerését, megőrzését, hivatalos közlönyébe való fölvételét a Szuomi irodalmi társaság kötelességének ismerte, mennyivel nagyobb mértékben kell ennek így lenni nálunk, kiknek két hazánkfiától származott ez az eszme s belőle mint magból támadott a — mint látni fogjuk — két rokon népre kibató irodalmi mozgalom.

Hogy ezt a maga egészében megérthessük, szükségesnek találom előbb Hell és Sajnovicsnak a lapp helyesírás javítására vonatkozó tevékenységét Sajnovics előadása szerint, azután az első nagyobbszerű szuomi (finn) szótár szerkesztőjének Rennvalnak, a világhírű tudós nyelvész Rask Rasmus Keresztélyvel ugyane tárgyra vonatkozólag folytatott levelezését ismertetni.

A mozgalom története dióhéjba összevonva a következő:

Hell Miksa hazánkfia a bécsi császári csillagászati intézet igazgatója és segéde Sajnovics János, mindketten Jézus társaságabeli atyák 1768-ik évben az akkori dán és norvég király VII. Keresztély által a Venus bolygónak a nap tányéra alatti elhaladásának megfigyelésére Wardoehusba meghívattán, s ugyanottan dolgukat végezve, kedvezőtlen széllel vitorlázván, Fimmarchiának egyik határszéli kikötőjében Mawersundban tovább kellett időzniök. Meglátogatták tehát a helybeli kalmárt, a hol egy, a hagyomány szerint Karjalából származó s magát így nevező, de ma már lapp nyelvű s a közel tengeren halászatból élő népecske lelkészével találkoznak. Hell atya tehát a kedvező alkalmat fölhasználni akar-

ván, midőn a lelkésztől a lappok nyelvéről, erkölceiről egész buzgalommal tudakozódik, történetesen egy ily karjalai lapp lépett a szobába, a kivel aztán a lelkész Hell kívánságára az Úr imádságát elmondatta. S ime már abban is találának néhány szót, melyet tökéletesen jól értettek, s a szavak hangzását is olyannak találák, a milyent esakis magyar ajkáról várhattak volna hallani. E körülmény Hell gyanuját a magyar és lapp nyelv rokonságára nézve még jobban megerősíté, sőt most már bizonyosságra emelé. S mert ő maga elfoglaltása miatt nem teheté, nem szűnt meg Sajnovicsot, kit különben is egyenesen e vizsgálatok tétele céljából vitt magával, tőle telhető erélylyel sürgetni, hogy e vizsgálatokat teljes erővel kezdje meg. De hogyan fogjon hozzá, mikor a Leem-féle lapp nyelvtanon és szógyűjteményen kívül semmi egyéb segédeszköz nem állott rendelkezésére, s hozzá még mind a nyelvtan, mind a szógyűjtemény dán nyelven volt szerkesztve melyet Sajnovics nem birt. A lapp szógyűjteményben foglalt lapp szavak csaknem csupa magánhangzókkal s esodálatosan elrakott mássalhangzókkal a dán szükségletnek megfelelő módon úgy valának leírva, hogy olvasásuk módjának kulcsát megtalálniok határosnak látszott a lehetetlenséggel. Sajnovics csüggedni kezdett s egyébhez látott. Nem így Hell, ki az ügyet annyira szívén hordja vala, hogy most már nem elégedett meg a pusztá biztatással, hanem üres óráiban Sajnovics-hoz ment, s maga is erélyesen hozzá látott a dologhoz: a szógyűjteményben szorgalmasan keresgélt, a dán szótárban talált szókat értelmezgette, s ha aztán így egy-egy szót találtak, mely kis változtatással magyarnak látszott, most már ketten is gondosan utána néztek: vajjon nem egyezik-e meg értelme is a magyar hason szóéval? De e nyomozás rendkívül fárasztó vala, mert a dán magyarázatu szógyűjtemény nem vala egyszersmind latinul is visszaadva, ök pedig dánul nem tudtak, s így ha valamit fölfedeztek is, azt előbb még a dánlatin szótárban kellett kikeresniök, s csak azután ennek segélyével a szó értelmét előbb latinul s azután magyarul megállapítaniok. Ezen már magában véve sem kellemes foglalatosság még untatóbbá vált az által, hogy a szógyűjtemény nem egy szavának dánul visszaadott megfelelőjét a dán-latin

szótárban nem találták meg, s gyakran megtörtént az is, hogy midőn már a kutatással készen valának, s e közben a szót, hogy magyarrá legyen, kissé elváltoztatták, magyarul mást jelentett, mint a mit keresének. Most ismét más betűváltoztatásokra vala szükség, igen gyakran ismételt sikertelen fáradsággal úgy, hogy Sajnovics másodizben is elcsüggedett, ez azonban csak addig tartott, míg a tiz mérföldnyire eső szárazföldi hegyvidéki lappok írámszarvasaikkal meg nem érkeztek. Ugyanis a buzgó Hell kívánságára több lapp hivatott meg, ezektől aztán Hell oly szavakat kérdezett, melyek minden nemzettel közös dolgokat jelentenek, a milyenek az emberi test részei, az emberi tevékenység és időviszontagságok elnevezései, ezeket aztán tolmács által megmagyaráztatta magának. S ime az egészen magyaros kiejtésen kívül azonnal elég olyanra talált, melyeknek már jelentésök is egyezett nézetők szerint, a hason magyar szavak értelmével, s így magyar szavaknak ismert fel. Ezeket aztán szorgalmasan papírra jegyezteté. S minthogy ez gyakrabban megtörtént s a szigetre a legkülönbözőbb tájéjtésű lappok jöttek, csakhamar a legkülönneműbb szavaknak maga idején igen jól használható gyűjteményére tön szert.

A Hell elérte eredmények elvégre Sajnovicsot is meggyőzték a két nyelv létező rokonságáról, a minek következtése az lett, hogy most már maga is megkettőztetett erő- és igyekezettel a napi foglalkozástól fenmaradt idejét további nyomozások tételére szentelte, a mi Hellt mondhatatlan örömmel töltötte el.

Most tehát Sajnovics, hogy a dán nyelv nem tudása további alkalmatlanságára ne legyen; a lapp szógyűjteményt latinra kezdé fordítgatni s e körül a készségesen ajánlkozó helybeli lelkész segítségét fölhasználván, a szógyűjtemény néhány hét alatt egészen le volt latinra fordítva, továbbá átlátván, hogy a nyelvek rokonságát nem annyira a nyelvanyag egyezéséből, mint inkább, még pedig sokkal biztosabban a szavak viszonyításából ítélhetni meg: a Leem-féle nyelvtan gondosb s tüzetes tanulmányozásához is hozzá fogott, s azt a mit a segítségére volt lelkésztől tanult, a tárgyára tartozó nyelvtani szabályokat, s a lehető nehézségei avagy kétségei

elhárítására tartozó fölvilágosításokat jó előre megvitattván, írásba tevé.

Sajnovics ezután a Leem-féle lapp helyesírást ismerteti.

Leem a maga helyesírásában öt magánhangzót *a, e, i, o, u*, és nem keveseb mint harminczkilencz ikerhangzót *aa, ae, ai, av, ee, ei, eu, ia, iaa, iae, iai, iau, ie, iee, iei, ieu, ii, io, ioe, ioi, in, ivi, iuo, oa, oaa, oai, oe, oi, ou, ua, uaa, ue, uei, ui, uo, uoi, uoa, uu*, összesen 46 magánhangzó betűt és csak 17 mássalhangzót különböztet meg, mely aránytalanság részben abban találja magyarázatát, hogy azon betűket, melyek a magyarban az *y* hozzáadásával meglágyulnak, Leem a maga helyesírásában az *i* betű hozzáadásával lágyítja meg, a mint az régebben a magyarban is szokás volt. Legnagyobb nehézséget talál az *s* mássalhangzó visszaadásában, s az *s* mássalhangzónak ezen változatait különbözteti meg: *s, sh, zh, zhi, shi, dshi, tshi*.

Lássuk néhány példáját is ezen valóban csodálatos helyesírásnak: *e* magyar *szó főzője* így esnek ki *uoosshiuoie, vaj = uoioigi, szarv = zioaarve, nyalom = nialalom* stb.

A magánhangzó betűk ezen nagy összetorlódása azonkívül, hogy a tökélytől nagyon messze áll, a lapp könyvek olvasását, melyekben csak elvétve akadni egy-egy mássalhangzóra, nagyon megnehezítette, az idegennek pedig csaknem lehetlenné tette, holott a magyar helyesírás a lapp nyelv szavai leírására egészen alkalmas.

Midőn erről Sajnovics és Hell még Wardoehusban létökben tisztán meggyőződtek: Hell legott minden igyekezettel rajta volt, hogy Thott miniszterelnököt az addigi hiányos lapp helyesírás elvetésével a sokkal egyszerűbb és a célnak egészen megfelelő magyar helyesírás elfogadására rábirja. Midőn erről a miniszterelnök maga is meggyőződött, nem késelt azt azonnal el is rendelni.

Hell erre nézve kettőt látott szükségesnek. Először, hogy Leemnek épen sajtó alatt lévő nyelvtani művében a magyar helyesírás alkalmaztatnék az eddigi helyett. Másodszor, hogy valamely erre alkalmas és a lapp nyelvben tökéletesen jártas tanult férfiú adatnék Sajnovics mellé, a kít ő a magyar helyesírás szabályaira megtanithasson, az pedig megint a lapp

vándor lelkészekkel közölhesse az új lapp helyesírási szabályokat s egyszersmind a Leem-féle sajtó alatt lévő lapp szótárnak az új helyesírás szerinti átdolgozásánál is segítségére lehessen Sajnovicsnak.

Mindezen kívánatoknak gróf Thott a legnagyobb készséggel eleget is tőn, a nidroziai püspökhöz oly tartalmu levelet irván, melyben egy, a mondott czéla kitünően alkalmas Porsanger nevű lelkészt Hafniába meghívott, s csakugyan néhány nap mulva Porsanger egy a dán, német, latin, görög és héber nyelvekben kitünően jártas, született lapp ember a rendkívül szigoru tél daczára több mint száz mérföldről Hafniában terme, szerencsétlétvén magát s áldván a gondviselést, mely őt szemelé ki ezen kedves hazája és nemzetére nézve oly nagy fontosságú mű létesítéséhez, munkásságával való járulhatásra.

Mint várni lehetett, egy ily alapos tudományosságú férfiú a magyar helyesírást minden nehézség nélkül azonnal elsjátítá. Több bajjal járt a másik feladat: a lapp szótár átalakítása, ugyanis ebből már negyven nagy negyedrétt iv kinyomtatva dán és latin magyarázattal ellátva készen volt, s most nem tudák elhatározni, mitévők legyenek, meghagyják-e a már készen lévőt avagy az egészet újból átdolgozzák. A gróf azonban az utóbbit választá s meghagyá Porsangernek, hogy a szótár magyar helyesírás szerinti átalakításában Sajnovicsal vállvetve működjék közre, s csakugyan egész napokat töltöttek együtt; Porsanger Sajnovicsnak a szótár minden egyes szavát tollba mondogatá, Sajnovics pedig aztán ábécze-rendbe szedegeté s rövid időn készen volt a mű nyomtatás alá.

A Sajnovics létesítette helyesírásbeli egyszerűsítések a következők: *aa* helyett *a*, *a* h. *á*, *o* h. *o*, *ae* h. *e*, *i* h. *é*, *ooo* h. *ó*, *uo* h. *ü*, *ni* h. *ny*, *gi* h. *gy*, *gn* h. *ny*, *zhi* h. *ty*, *s* h. *sz*, *sh* h. *s*, *zhi* helyett, mely a szó elején *cs* helyett áll *ts* = *cs*, *dzhi* h. *zs*, *z* h. *tz* = *cz*, *s*, *ss*, *sk* h. *z*. — E változtatásokról Sajnovics egy előszóban adott számot.

Gróf Thottnak mindez annyira megtetszett, hogy ígéretet tett, hogy az egész szótárt rövid nap alatt kinyomatja, s Magyarországra is küld belőle példányokat. (Sajnovics Jo.

Demonstratio idioma Hungarorum et lapponum idem esse. Tyrnaviae 1770).

Sajtó alá ment-e tehát a szótár, a magyar tudományosságunknak, ha létesül, Európa legszélsőbb részén való emléke s mi volt az ügy további fejleménye? nem tudhatni; annyi bizonyos, hogy a későbbi Lindahl-Öhrling-Ihre-féle szótár helyesírása, melynek előszavában Ihre Sajnovicsról is emlékezik, már tetemes egyszerűsítősen ment keresztül s leszámítva némely változtatásokat, melyek körül a dán helyesírás tartatik vala szem előtt, több mint valószínű, hogy a Hell-Sajnovics-féle indítvány következtében.

Az újabb lapp helyesírás a sziszegő *s*, *z*, *zs*, *c*, *cs* más-salhangzókat *š*, *z*, *ž*, *c*, *č*-vel írja, a más-salhangzók lágy írását egy-egy *j* hozzáadásával eszközli, a hehezetes *gh*, *dh*, *th* más-salhangzókat, melyek a magyarban egészen hiányzanak, *g*, *đ*, *t* jegyekkel különbözteti meg, végre a számos ikerhangzók egyszerűen úgy iratnak, mint a hogy a két egymás mellé kerülő magánhangzó kiejtés-közben hangzik, s meg kell vallani, hogy ez a helyesírás a lapp nyelvnek egészen megfelelő, s így minden tekintetben czélszerűnek mondható. A figyelmes olvasó átláthatja azt is, hogy gondoskodva van benne mindenről s különösen azon betűkről is, melyekről a Hell-Sajnovics-féle helyesírásjavítási indítvány azon egyszerű oknál fogva nem gondoskodhatott, mert például hehezetes más-salhangzók a magyar nyelvben teljesen hiányoznak, Hell pedig és Sajnovics nem bírják vala annyira a lapp nyelvet, hogy e hangokat a lapp nyelvben felismerhették, megkülönböztethették és a megfelelő betűket ajánlhatták volna azok írására, de a kezdeményezés érdeme minden esetre az övék marad, mert az eszme tőlök eredt.

Mennyire foglalkoztatta az maga idején a skandináv tudósokat, eléggé megítélhetjük az alább következő levelezésből, mely szintén a magyar helyesírásnak a szuomiaknál (finneknél) való elfogadtatása tárgyában Rask Razmus Keresztély nagyhirű dán nyelvész és az első nagyobb szerű szuomi (finn) szótár írója Rennval Gusztáv között, a Hell és Sajnovics indítványa után, egy félszázad mulva folyt.

Ennek megértésére azok kedvéért, kik összehasonlító nyelvészetrel tüzetesen nem foglalkoznak, szükséges néhány szóval megemlékezni a germán nyelvművelés egyik korszakot alkotó legtündöklőbb jelenségéről, Rask Razmus Keresztélyről.

Született 1787-ben s első művével 1809-ben lépett fel, ugyanazon évben, midőn nálunk Révay Miklós elhalt, ezt aztán főbb művei követték. Tanulmányai főleg a germán nyelvművelést tárgyalták, de kiolthatatlan tudományosomja ellenállhatatlanul arra ösztönzék, hogy a germán nyelvek oly nagyszerű ismeretével, milyennel előtte még senki sem dicsekedhetett, meg nem elégedve, a szanszkrit és hindostani, valamennyi nevezetese szláv és áltáji nyelvegyedeket is alaposan elsajátítsa, — e végből 1818-ban Stockholmot, a hol akkor tartózkodott, oda hagyva, Áboba ment finnül tanulni, — majd ugyanazon évben Szt.-Pétervárra utazván, egész 1819. jún. 13-ig ott időzött s az orosz nyelven kívül az ott megforduló ázsiaiaktól örményül, arabul, perzsául tanulgatott; 1820-ban Erivánba ment és Tifliszben a török és georgiai nyelv elemeit kezdte tanulni, — 1820. szeptember havában Bombayba ért s ott 1822. év végeig időzván, nyelvbuvárlati tanulmányok végett Indiát minden irányban beutazta, — 1822. decz. 1-én hazafelé indult, s 1823-ik év május havában Kopenhágába haza érkezett, a hol aztán az ottani egyetemen a keleti nyelvek tanárává kinevezetvén, mielőtt roppant terjedelmű ismereteit mint tanár az európai nyelvművelés érdekében gyümölcsöztethette volna, jobblétre szenderült. — Ő azonban mint magántudós is nagy és üdvös tevékenységet fejtett ki az összehasonlító nyelvészet terén, s művei, melyekben rendkívüli emlékező tehetsége s a mi ezzel ritkán szokott párosulva lenni, egyaránt éles esze és megvesztegethetetlen ítélő tehetsége kincsei le vannak téve, az összes germán nyelvtudomány egybehangzó ítéleténél fogva korszakot alkotóknak s még máig is oly nagybecsűeknek ismertetnek el, hogy a szakértők osztatlan nézete szerint azok között, a kik Grimm Jakabot megelőzték, ő volt az egyetlen, a kinek műveinek ez hasznát vehette, és nemesak az utat egyengette előtte, hanem a Grimm legnagyobb szerű fölfedezéseikhez már nagyon közel

járt. — Rask tevékenységéről szólva, nagyon megérdemli a kiemelést és nyomatékolást azon körülmény, mely elért sikerei kulcsát képezi: ő volt az első, a ki az európai nyelvtudósok közt saját példaadásával bizonyította be, hogy a ki a nyelvek rokonságáról itélmi akar, annak mindenekelőtt szükséges az illető nyelvegyedeket nemcsak nagyjában, hanem lehetőségig teljesen s alaposan elsajátítani. — Mireánk áltáji s különösen magyar nyelvészekre nézve a Rask tevékenysége különösen érdekessé válik az által, hogy miután a fennebb mondottakból azt láttuk, hogy az áltáji nyelvek közül a szuomit (finnet) és törököt bírta, a magyar helyesírásnak pedig mind a Rennval-féle szótárban, mind általában az egész szuomi (finn) irodalomra nézve való elfogadtatását kívánatosnak találta; nagyon is valószínűvé válik, hogy e nagy szellem nem volt híjával a magyar nyelv ismeretének sem, s a magyar és szuomi (finn) nyelveket rokonoknak tartotta, mert ha nem tartja vala, a magyar helyesírásnak a finn nyelvre való elfogadtatását bizonyára nem ajánlotta volna. Egy ily nagy tekintély szavzatának annál jobban örülhetünk, mert az emberiség jóval nagyobb része nem amyira saját esze-világa, mint egyszerűen tekintélyek után indul.

A Rennval-féle szuomi (finn) szótár 1826-ban jelent meg, ajánlva van Rumänzoff Péterfi Miklós birodalmi cancellárnak, kinek költségén létesült ezen, a finn nemzetre nézve oly nagyfontosságú mű. Ennyit a szótár előszavából és följajlásából is megtudunk, de szerkesztése és kiadatási módzatai nem egészen voltak ismeretesek egész 1862-ik évig, a mely évben a mű írójának a fia, Rennval R. A. esetleg Kopenhágában utazván, a kopenhágai egyetemi könyvtárat, melynek a Rask fia és hátrahagyott kéziratái kiadója, atyjának az európai tudós világgal folytatott, igen kiterjedett levelezési gyűjteményét ajándékozta volt, meglátogatván, ott atyjának Raskhoz 1818-ban írott leveleiről tudomást szerezvén, azokat azonnal lemásolta és a finn irodalmi társaság rendes közlönyében a »Suomi« 1863-ik év 1-ső kötetében közzétette. Sajnos, hogy e levelezésből épen a Rask-nak Rennvalhoz írott része hiányzik.

E leveleknek mindjárt elsejében e helyet találjuk:

»Tanár urnak a hosszú magánhangzókat *á, é, í, ó, ú, ä, ö, ü* jegyekkel írási ajánlata bizonyára egyszerű és rövid. Azonban a németek, hollandok, sőt a dánok is nem ritkán írják két betűvel a hosszú magánhangzót. A szuomiban (finnben) szokásos magánhangzó betűkettőzés tehát itt sem lehet feltünőbb mint más nyelvekben.«

A II-ikban pedig ismét ezt:

»A tanár úr ajánlata ellen a nyelvet illetőleg, melyen egy szuomi szótárnak kellene szerkesztve lenni, nincs semmi ellenvetésem. Átlátom, hogy a könyv a szuomiakra nézve hasznavehetőbb lesz, ha szuomi és svéd nyelven íratik, s a kelendőség is nagyobb fogna lenni, de a latin nyelven szerkesztés ellen sincs semmi kifogásom, minthogy ez által a külföldiekre nézve hasznavehetőbbé lesz. A *magyarok szokása* igen tiszta és a finn nyelvre is egészen alkalmas volna. Az egyetlen nehézség, melylyel nézetem szerint találkozunk az, hogy Ábóban sem az *ä, ö, ü*-re sem az *å, ø, ü*-re nem találunk betűket. Sőt Svédországban sincsenek és így kénytelenek volnánk egészen újakat vésetni és öntetni. De e nehézség könnyen el volna háriható, mert ily betűket lehetne Németországban készíttetni.«

A IV-ikben ismét:

»A mi a tanár úr ékezési rendszerét illeti, a szótár kidolgozása közben közelebből is meg fogom kísérteni annak alkalmazhatóságát a finnben. Felhozott indoka ellen nincs semmi ellenvetésem. A nyelv magánhangzóiban nagyon gazdag és a minduntalan előforduló kettős magánhangzó jegyek bizonyára kényelmetlenek a szemnek. De különben is mind logikailag, mind nyelvtanilag egyaránt helyes csupán egy betűt írni ott, a hol csak egyetlen hang hallatszik. Ez valamint más okok is e szerint az ékező rendszer mellett szólanak. Én azonban a tanár úr további megbirálása alá terjesztem a következő körülményeket, melyek nekem még most aggályosoknak tetszenek, ámbár azok súlya közelebbi megfontolás után eltűnhetik. Midőn az ember egy régi szokást el akar vetni s helyébe valamely újat létesíteni, az újnak nemcsak hogy jobbnak kell lenni, hanem egyszersmind olyannak, hogy általában el lehessen fogadni. Ime most ugyazon nehézséggel találkozunk, melyről már előbb is szóltam, hogy ékezett *ä, ö, ü*-t nem találni a mi nyom-

dáinkban, ezeket tehát újból kellene metszetni és öntetni. De minthogy ezeket nem lehet valamely más nyelvre is használni, egy nyomdatulajdonos sem vállalkozik arra, hogy csupán a szuomi nyelv kedvéért szerezzé meg magának, s ha az egyik megtenné is, hogy a kik szuomihul nyomtatnak mindnyájan megtegyék, rábirhatók nem volnának. Tanár ur úgy gondolja, hogy e bajnak elejét lehetne venni az által, hogy a hosszú magánhangzók *æ, œ, ü*-vel, a röviddek pedig *ä, ö, y*-val nyomathatnának; úgy de ez annyi volna, mint az egyszer elfogadott elvtől eltérni, hogy t. i. a hosszú magánhangzókat ékezettel kell megjelölni, mert az *æ, œ, ü* nem ékezettek. Ez esetben csak a hosszú *á, é, í, ó, ú* volnának ékezettek, a hosszú *æ, œ, ü*-t pedig az *ä, ö, y*-tól egészen ékezetlen jegyek különböztetnék meg; következtelenség, mely utóbb arra fogna vezetni, hogy a hosszú *a, e* stb.-re is valamely más különböztető jegről gondoskodjunk, a rövid *a, e*-ről pedig elhagyjuk. Ehhez járul még az is, hogy ugyanazon egy alphabetnek nincsen a nyomdákban *æ, œ*-ja is, *ä, ö*-je is és így nem bizonyos, lehetséges-e azokat mindig összehozni. Azonkívül ha a szuomi könyvek tört vagyis barátbötükkel nyomtatnak, — pedig ennek még darabig így kell maradni, az ékező rendszer egészen hasznavehetetlen lenne.«

Láthatjuk innen, hogy Rennval komolyan foglalkozott a magyar alphabét-nak a finn helyesírásba való behozatalával, s ha keresztül nem vihette, ennek csakis külső, nem pedig belső okok állottak útjában, — láthatjuk másodszor azt, hogy az indítvány a hirneves Rasktól jött, a honnan önként következik, hogy a magyar helyesírást alaposan kellett ismernie. Fennebb előadám, hogy a magyar helyesírásnak a lapp nyelvre leendő elfogadtatását Hell és Sajnovics ajánlották volt, ezt Rasknak okvetetlenül tudnia kellett, ismernie kellett még a Gyarmathy művét is; ismerte-e a Révay műveit avagy más magyar nyelvtant, oly kérdés, melyre se igennel, se nemmel nem felelhetünk, a valószínűség azonban a mellett szól, hogy igen, mert ha a szuomi nyelven kívül a török nyelv ismeretét is szükségesnek látta tanulmányaihoz, nem valószínű, hogy egy félszázad óta fölvetve lévő megoldatlan kérdés megfejtése Raskot nem foglalkodtatta volna, ehhez pedig legelső

szorban a magyar nyelv alapos ismeretére volt szüksége. Mind ezekre csak akkor felelhetnénk, ha ismernők azon hosszadalmas vitát, mely Upszálában a magyar és finn-lapp nyelvek rokonsága tárgyában folyt s a szkandináv tudósokat igen élénken foglalkoztatta s melyben igen valószínű, hogy Rask is tevékeny részt vett *).

Végezetül hadd álljon itt egy, a magyar helyesírást illető észrevétel, mely is a következő:

Tudjuk, hogy legrégibb nyelvméleink a hosszú magánhangzókat azon módon, mint azt a szuomi helyesírás ma is teszi, két betűjeggyel szokták volt írni, — a mitől azonban a későbbi helyesírás eltért, s csakugyan a szuomi alphabet magánhangzói alapján véve egészen azok, mint a magyar alphabet magánhangzói, azzal a különbséggel, hogy a szuomi helyesírás az Akadémia nagy szótára é-jét egészen oly következetesen megkülönbözteti az egyszerű e-től, mint megkülönböztette volt azt legrégibb nyelvméleink helyesírása, s ime ez a szuomi ä. Ha a szuomi helyesírásban a Rask ajánlotta ékező rendszer fogadtatott volna el, a szuomi nyelv magánhangzói ezek lettek volna: *a á, ä ä, e é, i í, o ó, u ü, ö ö, ü ü*, ez egészen tiszta. Lássuk most a magyar ábécét, mely a következő: *a á, e é, é* — ime itt fennakadunk, ennek nálunk megfelelő hosszú jegye nincs; pedig azon körülményből, hogy hosszú hangzóink semmi egyebek, mint magánhangzó-kettőzések, mulhatatlanul következik, hogy azon hosszú hangzók egy részének, melyeket ma különbség nélkül *é*-vel jelölünk meg, valaha két *éé*-nek kellett megfelelni, a mint erre Vadnai Rudolf ur, ki e kérdést tüzetes tanulmánya tárgyává tette, — Nyálvünk hangolvadásáról — című s megjelenésekor (1872) nagy feltűnést okozott művében rámutatott, s különösen jó csoport oly szót is számlált el benne, melyekben az *é* magánhangzó nem két rövid *e*-nek, hanem két rövid *ä*-nek az eredménye lévén, helyesebben *ä*-vel, nem pedig *é*-vel kellene írni

*) Fennicam quoque linguam cum Hungarica aliquatenus congruere scriptoribus non ignotum et quidem aequo ac Lapponica jure, propter illam quae inter has ambas est similitudo, quod pace dixerim illorum; qui has et nationes et linguam plane diversas esse contendunt, qua de re in Actis literariis Upsaliensibus prolixa est disputatio. (Lindahl).

őket. Ugyancsak ő kimutatta e művében azt is, hogy e két egymástól lényegesen különböző hang különbsége a ragozási rendszerbe mélyen belenyúlik és sokszor képezi a legridegebb következetességgel egyszerű okát oly nyelvtani tüneteknek, melyeket eddig nyelvtanaink megfejteni teljességgel nem tudtak. — Annyi bizonyos, hogy e nehézség tetteleg létezik s előbb-utóbb be kell következni azon időnek, midőn nyelvvelésünk nem fog oly könnyedén kitérhetni annak megoldása elől, mint eddig tette, mert mi sem bizonyosb annál, hogy a dolognak nem hiányzik saját fontossága.

Itt még csak azt találok helyénvalónak megérinteni, hogy valamint a szuomi nyelvészetnek általában ugyanazok a vitás kérdései, melyek a magyarnak; úgy még ma is, egészen mint nálunk, még folyvást fölmerül időről időre egy-egy helyesírásjavítási ajánlat, s egészen úgy mint nálunk minden további eredmény nélkül elenyészik. A mi a szuomi helyesírást illeti, bátran maradhat minden úgy a mint van, mert nincs a szuomi nyelvnek oly hangja, melynek saját írásjegye ne volna; a mi minket illet, nem vélek hibázni, midőn azt állítom, hogy az írásjegye egyszerűsítés nagyon is másodrendű dolog, de már az, hogy nyelvünkben egy egészen önálló s minden többi magánhangzótól csak úgy különböző, mint a többi létező akármelyik magánhangzó, jegy nélkül van, oly baj, melyen segíteni kell, és én részemről teljesen igazat adok Vadnainak abban is, hogy az nem lehet kívánatos, hogy a kisebbség, a Tiszavidék kevesebbé szép tájejtése a jóval nagyobb többség sokkalta zengzetesb tájejtését kiszorítsa, hanem megfordítva. Ezt pedig csak úgy érjük el, ha a közép *e*-t külön írásjeggyel különböztetjük meg.